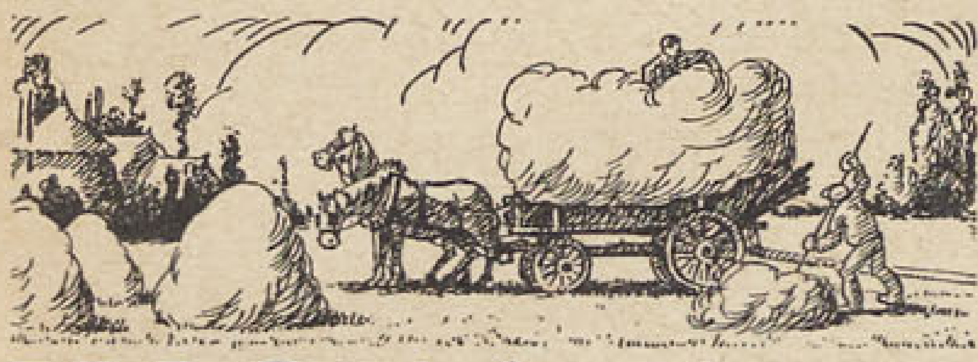
MAANDBLAD No. 2 HOOIMAAND 1936

DE WOLFSANGEL

STRIJDBLAD VOOR NEDERLANDSCH VOLKSBEWUSTZIJN

ONDER LEIDING VAN Mr. H. REYDON, OUDEGRACHT 194, UTRECHT

UITGAVE - NENASU - POSTBUS 74 - OUDEGRACHT 194 - UTRECHT
ABONNEMENTEN F 1.50 PER JAAR (F 0.75 PER HALF JAAR) LOSSE NUMMERS 15 CENT
GIRO 207915 t.n.v. VOLK EN VADERLAND - ADVERTENTIETARIEVEN OP AANVRAAG

HOOIMAAND

Een Wolfsangel gevonden

Den eersten van Zomermaand verscheen het eerste nummer van De Wolfsangel, waarin wij de lezers opwekten zelf naar den wolfsangel te zoeken. En reeds op den tweeden van Zomermaand vond een lezer den wolfsangel. Het was de heer Lagerwey te Hattem, die den wolfsangel ontdekte op een oud wapenruitje. Hij zond ons niet een afbeelding, maar het ruitje zelf, dat hij de redactie aanbood. Natuurlijk kreeg hij terstond een gratis abonnement, evenals degene, die hem behulpzaam was bij de verwerving van het ruitje.

Het familie-wapen, waarin de wolfsangel hier als wapenfiguur voorkomt, is blijkens het onderschrift dat van de familie Hartgering. Helaas is het onderschrift nogal geschonden, maar er is toch nog voldoende van te lezen.

Jan Hartgering en Dina Smit en hunne kinderen, wier voornamen onleesbaar zijn geworden, lieten eens dit ruitje maken. Wanneer? Gezien de vorm van wapen en letters van het onderschrift vermoedelijk op het eind der 18e eeuw. Het ruitje werd ontdekt te Albergen en is dus denkelijk wel uit Twente afkomstig. De familienaam wijst trouwens ook op het Saksisch deel van ons land.

Het zou bijzonder belangwekkend zijn om iets naders over dit ruitje te weten te komen en over hen, die het lieten maken. Ondanks de gravenkroon en de vorstelijke wapenmantel, waarmee men in de 18e eeuw, toen de heraldiek diep in verval geraakt was, gaarne wapens opsmukte, kan men er wel zeker van zijn, dat het betrekkelijk eenvoudige lieden waren, wier wapen hier afgebeeld is.

Wellicht was Jan Hartgering schout of schepen van een der dorpen in Twente of 'n eenvoudig eigenerfde. Het feit, dat hij den wolfsangel in zijn wapen had, maakt het waarschijnlijk, dat het wapen zelf ouder is dan de 18e eeuw. In dien tijd hield men er van, wapens zoo ingewikkeld en onnatuurlijk mogelijk te maken; zoo'n eenvoudige, oud-germaansche wolfsangel was niets voor den verfranschten pruikentijd. Juist echter in de wapens en zegels van dorpsschouten en -schepenen en eigenerfden vindt men ook in dien tijd nog vaak figuren, die van heel ouden oorsprong zijn: runen of huismerken en eeuwenoude volksteekens als de wolfsangel, die van vader op zoon overgeleverd werden.

De wolfsangel komt meer in wapens voor — eenige voorbeelden daarvan zond ons een andere lezer. Wij zullen ze in het volgend nummer bespreken.

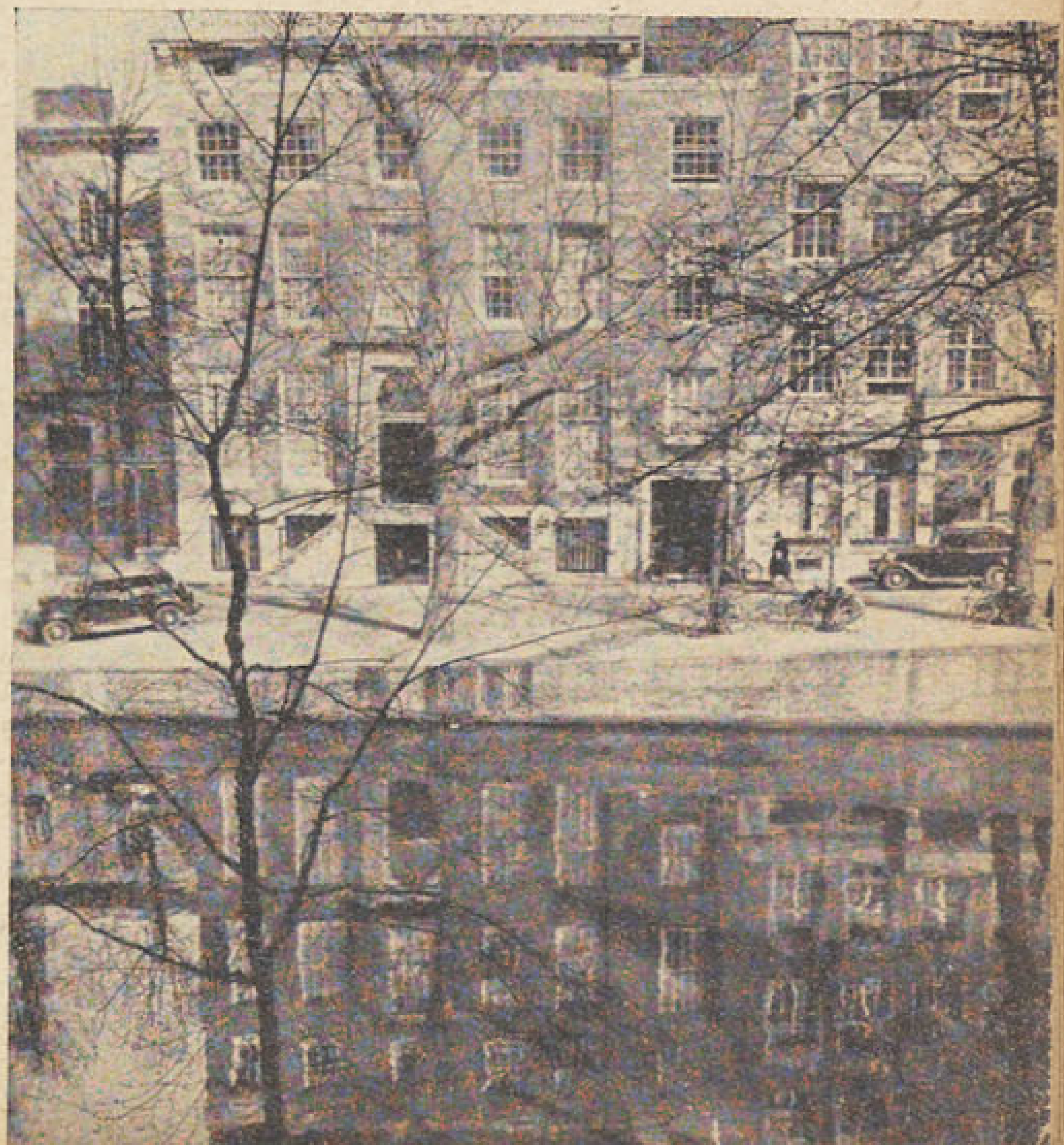
Wie op het platteland gelegenheid heeft de grafsteenen op een oud kerkhof of in een oude kerk te bezien, heeft kans dat hij ook daarop den wolfsangel als merk tegenkomt. Op die oude grafsteenen komen trouwens in het algemeen veel merken voor, waarover heel wat te zeggen is en welker beteekenis ons terugvoert tot de oudste geschiedenis van ons volk. Men kan daarvan in eigen omgeving gemakkelijk een kleine verzameling aanleggen, die van veel waarde kan zijn voor wetenschappelijke doeleinden en die in elk geval den verzamelaar de voldoening geeft, dat de eigen aard van ons volk duidelijk tot hem gaat spreken.

Naar een Nederlandsche Cultuur

Het woord „cultuur" behoort tot die groep van uitdrukkingen, die dagelijks gebruikt worden zonder dat men zich goed bewust is wat zij eigenlijk beteekenen. In het gewone spraakgebruik verwisselt men het geregeld met „beschaving", zonder te bedenken, dat beide woorden een geheel verschillende beteekenis hebben, dat de begrippen elkaar volstrekt niet dekken.

Wat is cultuur?

Het is om te beginnen een begrip, waarvoor wij in onze taal geen woord hebben — daarom wordt het vaak vervangen door het Nederlandsche woord beschaving, dat juist de tegenstelling van cultuur aanduidt. Cultuur, afgeleid van het Latijn, houdt verband met het werkwoord colere, dat men vertalen kan door „bebouwen". Maar dan niet in den zin, dien de aannemer er aan hecht, maar in dien van den arbeid van den boer. „Colere" en „cultuur"

omvatten het geheel der zorgen, die de boer besteedt aan zijn gewassen. Vandaar dat cultuur den zin van landbouw of tuinbouw in het algemeen heeft. Het is het leiden van een natuurproces in door den boer gewenschte richting, het veredelen der natuur zonder nochtans ooit van de natuur los en onafhankelijk te worden.
Het is niet toevallig, dat wij dit Latijnsche woord in die beteekenis gebruiken kunnen, omdat ook de Romeinen in hun oorsprong een Indo-Germaansch boerenvolk waren, zooals de met hen verwante Germaansche volken. Zij hadden dit oorspronkelijk karakter sinds lang verloren, toen de Germaansche volken met hen in aanraking kwamen, waren stedelingen geworden, in wie van den oorspronkelijken stam nog slechts weinig meer over was dan enkele resten der oorspronkelijke Latijnsche, Indo-Germaansche boerencultuur.
Gebruiken wij nu het woord „beschaving" met de bedoeling, het vreemde woord door een Nederlandsch te vervangen, dan komen wij in een geheel andere wereld terecht. „Beschaving" toch brengt ons in de werkplaats, waar de ruwe stam glad geschaafd wordt. Beschaven neemt weg, wat uitsteekt buiten het rechte vlak, dat de schaaf aanbrengt. Het brengt een uiterlijke eenvormigheid en gladgeliktheid aan. Beuk en eik hebben in natuurtoestand elk hun eigen karakter en gedaante; de schaaf echter maakt er gladde balken van, die uiterlijk aan elkaar gelijk zijn, al verschillen zij nog in wezen en eigenschappen. Men heeft hier te doen met een van buiten aangrijpende mechanische behandeling in plaats van met een organisch proces, gelijk dat bij cultuur optreedt.
Terwijl dus bij „beschaving" wezenlijk ongelijke dingen een uiterlijke gelijkvormigheid krijgen, blijft bij „cultuur" een uiterlijke veelvormigheid bewaard, die een gelijkheid in wezen niet slechts niet belet, maar zelfs tot voorwaarde heeft.
Cultuur is dus een organisch proces; beschaving een mechanische behandeling; cultuur werkt van binnen uit, beschaving van buiten af.
Kan men in dezen zin van een Nederlandsche cultuur spreken? Ja en neen. Ja, als men bedoelt, dat er een Nederlandsche cultuur bestaan heeft en dat een Nederlandsche cultuur mogelijk is. Neen, indien men zou willen beweren, dat er thans een Nederlandsche cultuur bestaat. Wat onder dien naam doorgaat is niet anders dan een uiterlijke beschaving met sterken vreemden en internationalen inslag, waaronder de resten eener Nederlandsche cultuur voortbestaan.

Men behoeft slechts de resten der oude Nederlandsche cultuur die ons omringen aan te zien om te weten, dat wij eenmaal een cultuurvolk van den eersten rang geweest zijn. Wat van die cultuur thans nog over is, openbaart een zeldzame schoonheid en eigen karakter. Wij kunnen ons nauwelijks voorstellen in onze dagen, hoe schoon en stijlvol Nederland geweest moet zijn, zelfs nog voor goed honderd jaren; welk een krachtig, karaktervol volk hier woonde.

Dit weten van wat eenmaal was, zegt ons, dat een nieuwe Nederlandsche cultuur mogelijk is.
Cultuur is een organisch verschijnsel, dat op veredeling der natuur berust. Het wezenlijke der cultuur is, dat zij een schoone veelheid van vormen en verschijnselen oplevert, die innerlijk samenhangen. Eén stijl, één levenshouding, één wereldbeschouwing doordringt het geheele uiterlijke en innerlijke leven van het volk, geeft aan alle levensuitingen vorm en inhoud tegelijk en laat niettemin speelruimte voor het bijzondere in de onderdeelen.
Het meest duidelijk spreekt dit wel in de bouwkunst. Terwijl thans de beschaving onze steden en dorpen ontsiert met rijen van gelijke en gelijkvormige huizen, door één bouwer neergezet, vinden wij in de oude deelen onzer steden en dorpen gansche straten, waarvan elk huis door een anderen Nederlander naar zijn eigen smaak en behoefte gebouwd is, zonder dat het geheel karakterloos wordt. Terwijl thans de wil van één man een eentonige reeks van gelijke gebouwen tot stand brengt, brachten toen de uiteenloopende verlangens van velen een stad tot stand, waarin elk huis anders was en toch alle huizen, pakhuizen, openbare gebouwen en poorten door eenheid van stijl een eenheid vormden.
Ter verduidelijking kunnen de afbeeldingen bij dit artikel dienen. Zij geven willekeurige grepen uit het stadsbeeld van Amsterdam weer, waar dit nog zijn oorspronkelijk karakter behield. Overal uit zich echter één stijl, waardoor het geheel harmonisch is.
Wij zien in de cultuur het „ik" der beschaving terugtreden binnen het „wij" eener organische gemeenschap. Deze gemeenschap bestaat uit een welomlijnde stam, bijeenwonend op een bepaald gebied. Elk der leden staat tot de andere niet slechts in rechtsbetrekkingen, maar in de eerste plaats in de natuurlijke betrekking van gemeenschappelijke afstamming en samenleving. Wat aan de cultuur dezer gemeenschap haar eigen karakter geeft, is de eigen aard van den stam, die zich in alle levensverschijnselen uit. Hierin ligt de gaafheid der cultuur en haar alomvattendheid, dat zij direct en spontaan ontspruit aan

Ons kenteeken

De wolfsangel is het teeken (vermoedelijk ontstaan uit een verbinding der runen ᛇ, ᛋ zege, overwinning en ᚾ nood, gevaar) waarmede de Germaansche volken plaatsen plachten te kenmerken, waar wolven zich hadden vertoond. De wolfsangel diende tegelijk als waarschuwing voor wie ter plaatse mocht komen en als magisch teeken ter bescherming in gevaar.
De wolfsangel is daarom het symbool van dit tijdschrift, dat zich ten doel stelt ons volk bewust te maken van eigen aard en eigen kracht, opdat het zich zal kunnen handhaven te midden der gevaren, die zijn bestaan bedreigen.

de natuurlijke levenshouding en wereldbeschouwing van een gaven en forschen stam.
Cultuur wordt geboren uit bloed en bodem.
En hierin ligt de zekerheid, dat een nieuwe Nederlandsche cultuur mogelijk is.
Ondanks de sterke menging in de steden van de stammen, waaruit ons volk samengroeide, treft buiten de steden en stedelijke gebieden terstond het zeer eigen karakter, dat vele oorspronkelijke stamgebieden van ons volk behouden hebben. Ook de bevolking vertoont daar nog steeds het karakteristieke type van den ouden stam. Echter heeft de stedelijke beschaving de uitingen van het volkseigen leven buiten de steden sterk beïnvloed en onderdrukt. Niettemin ziet men, hoe het volkseigene overal taai stand houdt onder de verdrukking; hoe oude gebruiken bewaard blijven, oude symbolen voortleven, de eigen aard zich doorzet onder het oneigen vernis der „beschaving". Zoo slechts de „boer", de door de „beschaving" geminachte en zichzelf welhaast gering dunkende boer en landarbeider zich van zich zelf bewust worden en zich gaan verzetten, ten aanval overgaan tegen het steedsche, dat over hen wordt uitgestort, is de geboorte eener nieuwe Nederlandsche cultuur niet slechts mogelijk, maar verzekerd. Deze cultuurwil kan terstond weerklank vinden bij dat gedeelte der stedelijke bevolking, met name onder de arbeiders, bij wie de natuurlijke verbondenheid met den eigen stam slechts sluimert en thans niet tot haar recht kan komen, maar die de opstanding van hun bloed tot in hun diepste vezelen zullen beleven. Daarmede zal dan tevens de band tusschen stad en land, die sinds geruimen tijd verbroken is, opnieuw gelegd worden, waarmede de laatste voorwaarde voor het ontstaan van een Nederlandsche cultuur vervuld is.

Een oude Gerechtsplaats

Als een der vele gehuchten om het plaatsje Oosterwolde, in Friesland bij de grens van Drenthe gelegen, wordt genoemd De Knolle. Voorzoover uit de geschreven geschiedenis en oude kaarten valt na te gaan, stond hier vroeger één boerenhoeve. Later schijnt er tijdelijk een tweede te hebben gestaan. In 't begin der vorige eeuw was het aantal echter al weer tot één verminderd. Deze plaats moet meer dan 250 H.A. groot zijn geweest; het meerendeel der gronden bestond echter uit heideveld en veen.
Reeds in 1542 wordt melding gemaakt van landerijen van De Knolle.

Nog staat daar de oude hoeve met den kop naar het wijde veld; ze is ter plaatse echter reeds meermalen herbouwd.

Wat beteekent de naam Knolle?

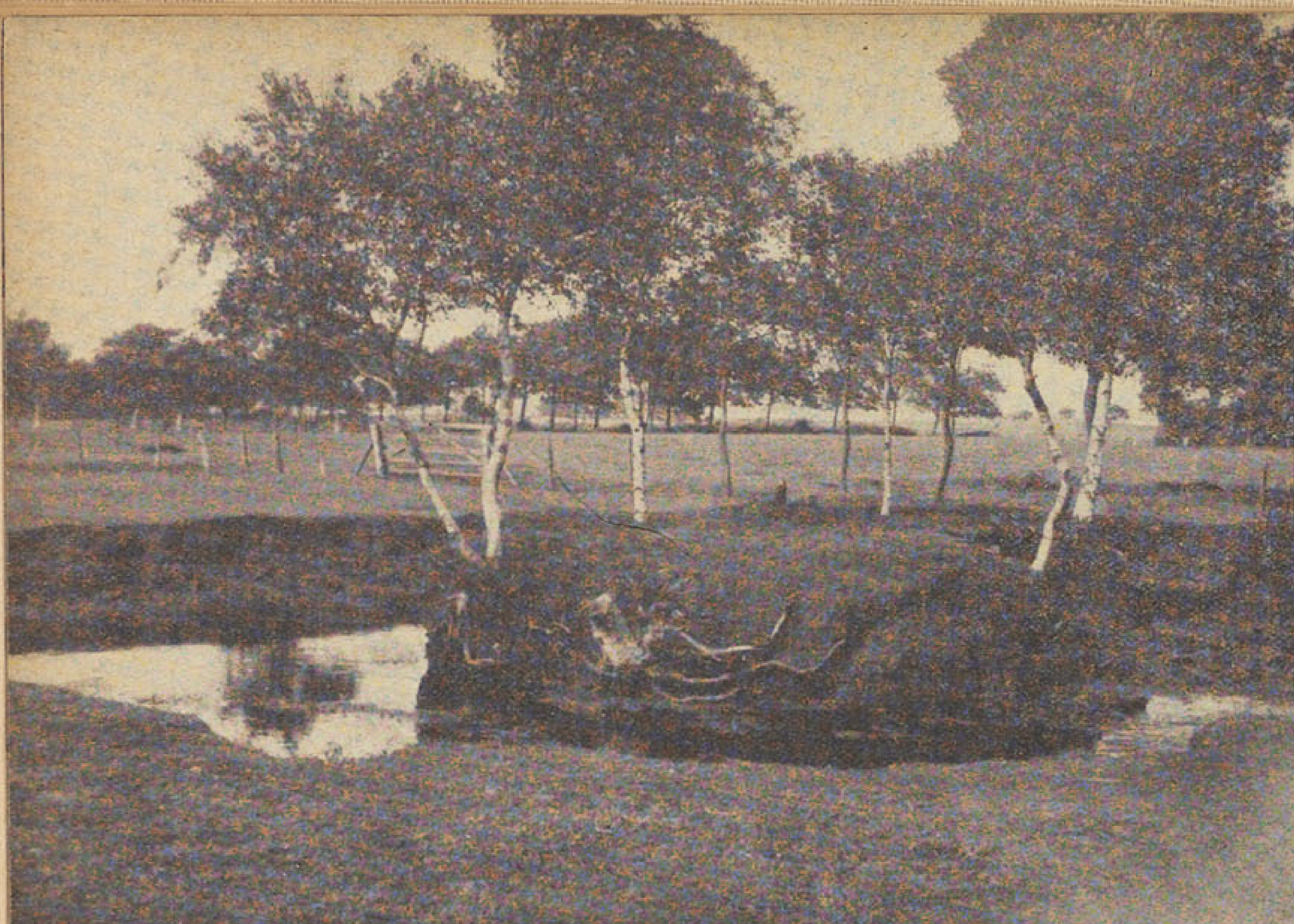
Aan den gevel van het oude huis hangt aan een muuranker, dat het jaar 1715 vermeldt, een uit ijzer gesmede knol of raap, de bekende stoppelvrucht.
Toch heeft deze veldvrucht oorspronkelijk niets met den ouden naam Knol of Knolle te maken. Maar een latere bewoner of eigenaar van het huis heeft, onkundig van de oorspronkelijke beteekenis van den naam der omgeving, het interessant gevonden een huisteeken aan te nemen dat een eensluidende naam had.
Welke beteekenis moeten we dan aan den naam Knolle geven?
Prof. J. H. Gallée schrijft in Nomina Geographica Neerlandica, IIe deel, over den naam Knolle of Nolle:

„In Nederland kennen wij met bovenstaande naam:
de Nollen op Texel, binnenduinen met gras of helm begroeid;
de Nolle op Walcheren bij Vlissingen, een fort op het duin. Van der Aa deelt hieromtrent mede dat het vroeger Den Holle genaamd zou zijn geweest; of dit inderdaad het geval is dan wel of deze naam den Holle gemaakt is ter verklaring van den naam Nolle, die niet meer verstaan werd, kan ik bij gebrek aan bescheiden niet beslissen.
Nollen in Overijsel; een huis bij Wierden, en eene gemeente van gelijken naam bij St. Pancras in Nrd.-Holland.
De Nol is de naam van een gehucht bij Gorinchem en van een gehucht bij Woudrichem.
De vorm knol komt voor in:
Knolle, een huis en eene buurt bij Oosterwolde in Friesland.
De Knol, een huis bij de Smilde in Drenthe en een bij Kantens in Groningen.
Of de Ooster- en Westerknolle, die samen de gemeente Knollendam uitmaken, hetzelfde beteekenen, zullen de vroegere namen en de gesteldheid van de plaats wellicht kunnen uitwijzen.

De plaatsen, die door deze namen aangeduid worden, liggen meest alle op of in de nabijheid van eene of andere zandige verhevenheid.
Ook buiten onze grenzen treft men dergelijke plaatsnamen aan.

Thans is nol en nolle bij ons uit de schrijftaal geheel verdwenen. In vroeger tijd bestond het, zelfs nog in de 17e eeuw. Westerbaen in zijn Ockenburg spreekt o.a. nog van „knijntjes, die"

„Ontkruypen het gevaer
in nolletjes en bergen."

De Knolle

Bij Maerlant komt het niet in de beteekenis van heuvel of duin voor, maar in die van kruin (van het hoofd), waar hij spreekt:

„Van der nollen
toten hielen saen."

Maar wat was hier bij Oosterwolde nu in deze omgeving De Knol?
De boerderij? Neen. Bestond hier een natuurlijke hoogte. die dezen naam rechtvaardigde? Weder neen.
Maar er was en is — hoewel niet meer geheel in zijn oorspronkelijke gedaante — wel een kunstmatig bouwsel, dat dien naam mocht dragen: „eene of andere zandige verhevenheid". Het is het rondeel, gelegen ter noordzijde van de zathe, waarvan we bij dit artikel een foto geven.
Het is een zeer merkwaardige plek. Een heuveltje, waarvan de middellijn ± 8 meter is, doch oorspronkelijk grooter zal zijn geweest (de randen zijn in den loop der vele jaren belangrijk afgebrokkeld) ligt hier in 'n breede begrachting. Eenige berken met hun witte stammen sieren thans het cirkelvormige terreintje. Maar een vijftigtal jaren terug lag het geheel niet in een weiland, doch in een groote brink van eiken en binnen de breede gracht stonden toen ook forsche boomen.
De doorsnee van het geheel, dus met de begrachting, is thans ± 20 meter. Vragen we waarvoor toch deze merkwaardige plek hier is gesticht, dan fluistert de overlevering, dat het een gerechtsplaats is, een dingstede, of zooals onze oosterburen zeggen een „Thingstätte". En we moeten dan ook toegeven, dat we geen andere verklaring voor dit bouwsel weten.
Prietze[1]) schrijft: „Kunstmatige heuvels zijn in Neder-Duitschland, gelijk ook elders, zeer vaak als „Thinghügel" (gerechtsplaatsen of offerplaatsen) in gebruik geweest. In Friesland heeten ze Warf, in Sleeswijk Büll en Knüll, in Denemarken Böll[2]).
Maar wanneer we nu in de omgrachte plaats De Knolle een oude gerechtsplaats, dingstede of offerplaats herkennen, dan komt de vraag naar voren: Uit welken tijd stamt dit bouwsel?
Moeten we in de Knolle een oude dingstede der Stellingwerven zien, waar de Stellingen recht spraken, of is de oorsprong van deze plaats ouder? Niet onwaarschijnlijk gaat de oprichting van dezen heuvel naar een verder verleden terug, wat niet wil zeggen, dat hij in den tijd der Stellingen niet meer in gebruik zou zijn geweest. Gezien de ligging temidden van een omgeving, die steeds in vroegmiddeleeuwschen en ouderen tijd bevolkt was, is het voor de hand liggend, dat de Knolle reeds in vóór-Christelijken Germaanschen tijd een plaats was, waar rechts- en godsdienstige handelingen werden verricht. Te meer, daar het gebied van de Knolle in lateren tijd veel schaarscher bewoond was.
Wanneer men het heuveltje in de gracht beschouwt, dan zal men, ook als men in aanmerking neemt, dat het in den loop der tijden heel wat is aangetast en verkleind door het water der gracht, het onwillekeurig te nietig vinden voor een groote volksverzameling. Bij eenige handeling stonden echter de rechters, eventueel priesters, in de omheining (hetzij deze van water, van hout of van steen was) bij den rechts- of offersteen en het volk stond buiten de omheining. Daarbij had men vergaderingen, waar slechts de buurschappen bijeen kwamen en grootere, waar de bewoners van een streek, een gouw enz. bijeen kwamen. Zoo werden de landdagen in het oude Drente gehouden in het Grollerholt, op den Bisschopsberg te Havelte of te Hulsvoorde. Louter plaatselijke aangelegenheden van dorpen, gehuchten, buurten, marken of kluften werden behandeld onder de leiding van volmachten in boer- of buur- of markvergaderingen.
Merkwaardig is, hoe de oude zeden in stand blijven. Zoo schrijft de Romein Cornelius Tacitus[3]) van de rechtszittingen der Germanen: „Tot het houden van het „ding" verzamelen zij zich, tenzij iets toevalligs of plotselings in den weg komt, op vaste dagen, en wel meer bepaald bij nieuwe of volle maan".
Rahder schreef in 1879: „Nog worden vergaderingen in den Oosthoek van Drenthe alleen bij volle maan gehouden." Maar werden tot voor kort de „buurtvergaderingen" in Stellingwerf ook niet nog bij volle maan bijeengeroepen?
„Voorts werden de Drentsche landdagen altijd gehouden onder den blooten hemel" (Rahder). De Germanen deden, volgens Tacitus, evenzoo: „Overigens achten zij het in strijd met de majesteit der goden hen binnen tempelwanden op te sluiten of beelden, gelijkende op menschengestalten, van hen te maken; wouden en bosschen wijden zij tot hun tempels, en onder de namen hunner goden roepen zij dat geheimzinnige iets aan, dat zij alleen met hun geestesoog in eerbiedigen schroom aanschouwen."
Waar in de Knolle, gelijk de overlevering zegt, een oude rechtsplaats is te zien, zoo zal daar midden op het omgrachte terrein eenmaal een groote steen hebben gestaan, waarop of waarbij plechtige handelingen werden verricht. Want geen oude Germaansche cultusplaats is denkbaar zonder den heiligen steen, hetzij met of zonder runen of symbolische teekens. Hoe lang nog het voorvaderlijk gebruik hier en daar heeft voortgeduurd, moge blijken uit den inhoud van een oud handschrift, op Appingedam betrekking hebbende: „In den jaere unzes here 1578, des dinxdags nae Jubilate, sijnde den 22 Aprilis heft de Erbare Eppo Baeuchens, dat Redger recht angeswoeren in de Wijck up den e e n e grote s t e e n edder v l i n t e up dat kerckpadt tusschen der kerckstrate und roster gelegen".[4])
Een ouder getuigenis bevat „Van den Vos Reinaerde":

„Doe dese redene was gedaen,
Doe ghinc Nobel, die coninc staen,
Up ene hoghe staghe van s t e n e,
Daer hi up plach te stane allene
Als hi sat in 't hof te d i n g h e."

Vele „Thingstätten" en „Malstätten" in Duitschland bezitten nog de geheiligde steenen.
Het terugvinden van den cultussteen van de Knolle zal echter wel tot de vrome wenschen blijven behooren. Toen de kerstening doordrong heeft men zeer veel van hetgeen aan de oude zeden herinnerde vernietigd. En mocht toen de zware kei al zijn gespaard, — in een lateren tijd, toen niemand meer wist, wat voor beteekenis hij had gehad in het leven van de voorvaderen, zochten steenkloppers de velden af en sloegen daar alles tot gruis wat ze konden vinden van de „zwervers uit Skandinavië".
Het zij zoo, maar het mooie plekje De Knolle, het plekje grond, omsloten door water en begroeid met witte berken, dat herinnert aan het leven van onze voorvaderen, — dit is er gelukkig nog. Het is een zeldzaam overblijfsel, zeldzaam als de Ballerkuil, maar veel mooier. En het dient bewaard te blijven als een herinnering aan de zeden van ons voorgeslacht.

1) In „Das Geheimnis der Deutschen Ortsnamen".
2) We willen hier even wijzen op den naam van het Friesche dorp Boijl, oudtijds Bühl of Buul. De beteekenis is weer heuvel. Was dit de ronde heuvel aan den weg naar Doldersum, het z.g. Joodsche Kerkhof, waarop vroeger (volgens dr. Pleyte) een zware steen heeft gelegen?
3) Germania.
4) Dr. R. Westerhoff in Bijdragen tot de geschiedenis inzonderheid van de provincie Groningen, 4e deel, pag. 338 e.v.

De dorpen in die Haghe

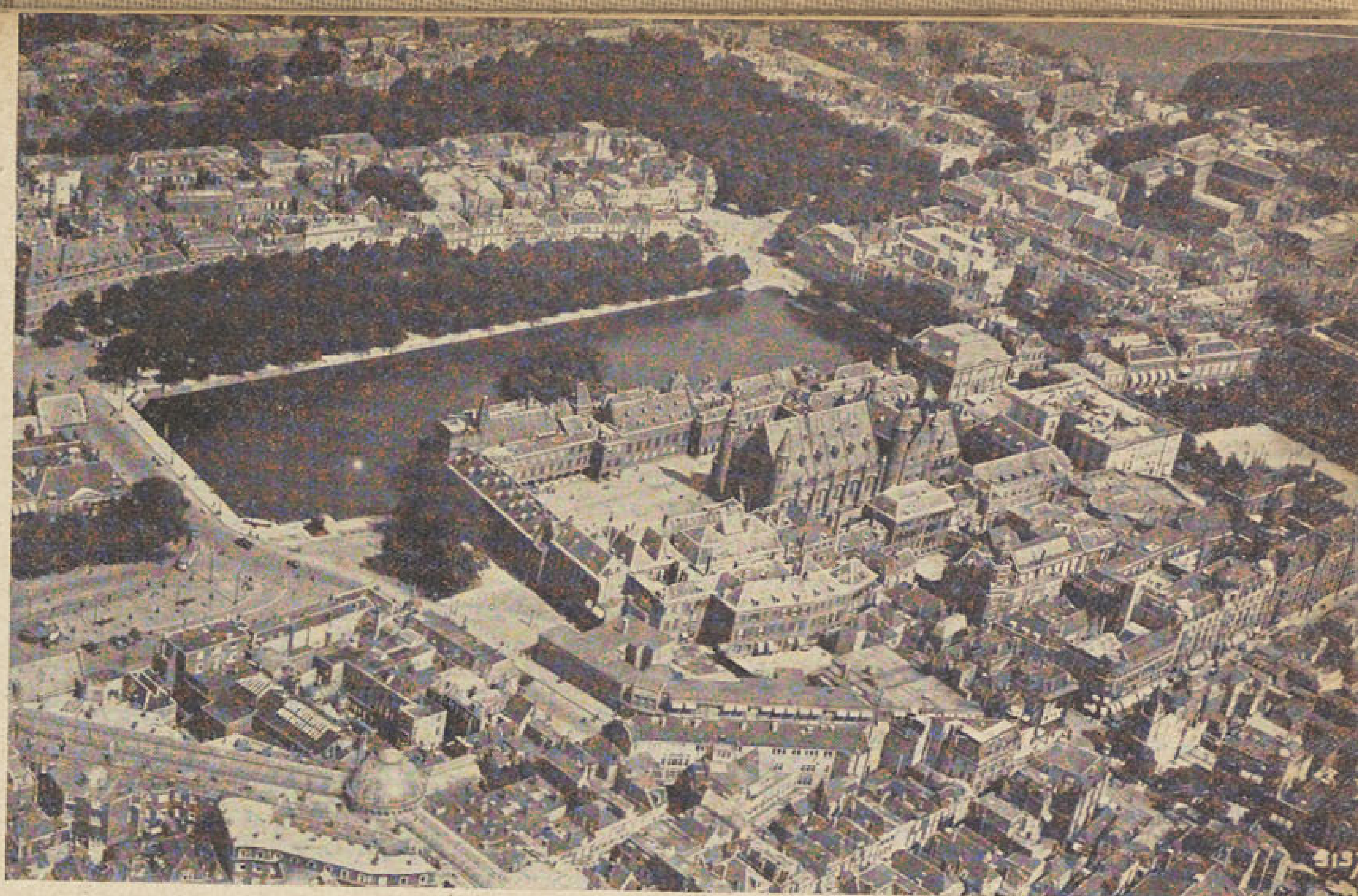

Foto K.L.M.

De begripsverwarring en veelal ook het ontzaggelijk wanbegrip, dat bij velen bestaat ten aanzien van oer-Nederlandsche vormen, toestanden, gebruiken en rechtsverhoudingen, is weer eens duidelijk aan den dag getreden toen, ter gelegenheid van de Pinksterbijeenkomst der N.S.B., de naam hagespraak weer in eere werd hersteld.

Geslachten Nederlanders hebben uit de schoolboekjes hunner Vaderlandsche geschiedenis (altijd zijn het weer deze volksvreemde schoolboekjes) geleerd, dat de Hollandsche graaf en Roomsch Koning Willem II in 1250 in de Hollandsche duinstreek een slot stichtte en dat daaruit de „stad" den Haag, de huidige Koninklijke Residentie, ontstond.

Wat men in de zuidelijke landen als regel waarnam bij het ontstaan van steden, meende men, in een grenzelooze overschatting van die zuidelijke beschavingen, ook als maatstaf aan ons eigen verleden te moeten aanleggen, met volslagen miskenning intusschen van het verschil in aard, wezen en karakter van ons Germaansche en die zuidelijke, veelal Latijnsche of Middellandsche Zee-volkeren.

Want terwijl die zuiderlingen in hun aanleg geboren stedelingen zijn, is de Dietsche Germaansche mensch dat niet. Hij is boer! Altijd zal hij de stad als iets vreemds aanvaarden, in tegenspraak met zijn eigen karakter.

De vroegste geschiedenis van den Haag geeft hiervan — mits juist gezien en beoordeeld — een prachtig voorbeeld. Eerst voor weinige jaren is een omvangrijke studie verschenen, welke de ware wordingsgeschiedenis van den Haag in het juiste daglicht stelt*), al heeft de geleerde onderzoeker nagelaten de gevolgtrekkingen te maken, welke wij hieronder doen volgen, gevolgtrekkingen overigens, die zich bij lezing van zijn studie vanzelf opdringen.

Verklaring behoeft dan eerst de naam haghe of hage, haag. In het algemeen beteekent dit omheind, afgesloten (juridisch: geëximeerd) gebied met eigen rechtsregels. Zulk een gebied bezaten de Hollandsche graven al oudtijds in de duinstreek van hun keizerlijk leengoed, vnl. als jachtterrein. In dit gebied stond een klein jachthuis met een drinkplaats voor de paarden. In 1097 vinden wij deze „kleine" Haghe in een handvest het eerst vermeld. Dit jachthuis nu werd omstreeks 1250 door den Roomsch Koning vervangen door een groot slot of paleis (de Ridderzaal), waardoor echter feitelijk niets veranderde. Want een dorp was daarmee nog niet ontstaan. Het slot lag midden in het bosch en huisvestte alleen, bij aanwezigheid van den Graaf, de hofhouding en verder nog eenige bedienden of portiers. In 1273 werd de oude „kleine" Haghe vergroot, er werden eenige reeds lang bestaande dorpen als Eikenduinen, Loosduinen en Scheveningen bij getrokken, er kwamen ook schout en schepen over het g e h e e l e gebied. In acten is sindsdien ook sprake van de „dorpen i n die Haghe", een dorp die Haghe zelf bestaat echter niet. Binnen dit zeer groote gebied ontwikkelden zich nu verder langzaam eenige buurten, vlekken, zouden wij zeggen. In 1316 zijn er 5, in 1334 reeds 7; van een dorp die Haghe hooren wij echter niet, slechts van het slot, het bosch, de dorpen en buurten i n die Haghe. Eerst in het midden van de 14e eeuw komt er eenige aaneensluiting, allereerst tusschen de buurten. Hier en daar wordt een weg aangelegd, maar de onderlinge samenhang is dan nog niet groot. Gestadig breidt de bevolking zich uit, de grooter wordende hofhouding en het rijkere hofleven trekken ook vreemden aan. Dit zijn dan veelal ambachtslieden en ook kunstenaars, wier bestaan nauw verbonden is met het hof en die met de eigenlijke bevolking van die Haghe weinig hebben uit te staan. Van de groote oppervlakte van die Haghe bewonen zij, rondom de grafelijke zalen, slechts een zeer klein deel en ook dadelijk rondom het hof vindt men nog talrijke landerijen en tuinen.

Die Haghe vormt dus eigenlijk een voor die dagen betrekkelijk dicht bevolkte landbouwstreek, waarbinnen vooral het dorp Loosduinen als belangrijk kan worden beschouwd. Eerst in 1370 worden bij stichtingsoorkonde van Bertelmeusavond (24e van Oogstmaand) de nu rondom het slot eenigszins samengegroeide buurten tot een dorp vereenigd. Hierin is voor 't eerst sprake van 't „dorp van der Haghe" en dit is ook de oorzaak van veel begripsverwarring geweest, want nu gingen latere geschiedschrijvers (o.m. de bekende de Riemer) de hierboven geschetste feitelijk bestaande toestand uit het oog verliezen door kortweg te spreken van het dorp die Haghe.

Zulk een dorp bestond echter niet. Er waren slechts de dorpen i n die Haghe, t.w. Loosduinen, Eikenduinen, Scheveningen en het dorp v a n der Haghe, waaronder dit laatste werkelijk nog niet het belangrijkste was, doch eerst in latere jaren als zetel van bestuur en rechtspraak de andere heeft overvleugeld.

Doch een dorp is het gebleven, ook in het latere kapitalistische tijdvak, toen de miskenning van de dorpsgemeenschap tegenover de stad de geschiedschrijving geheel ging beheerschen.

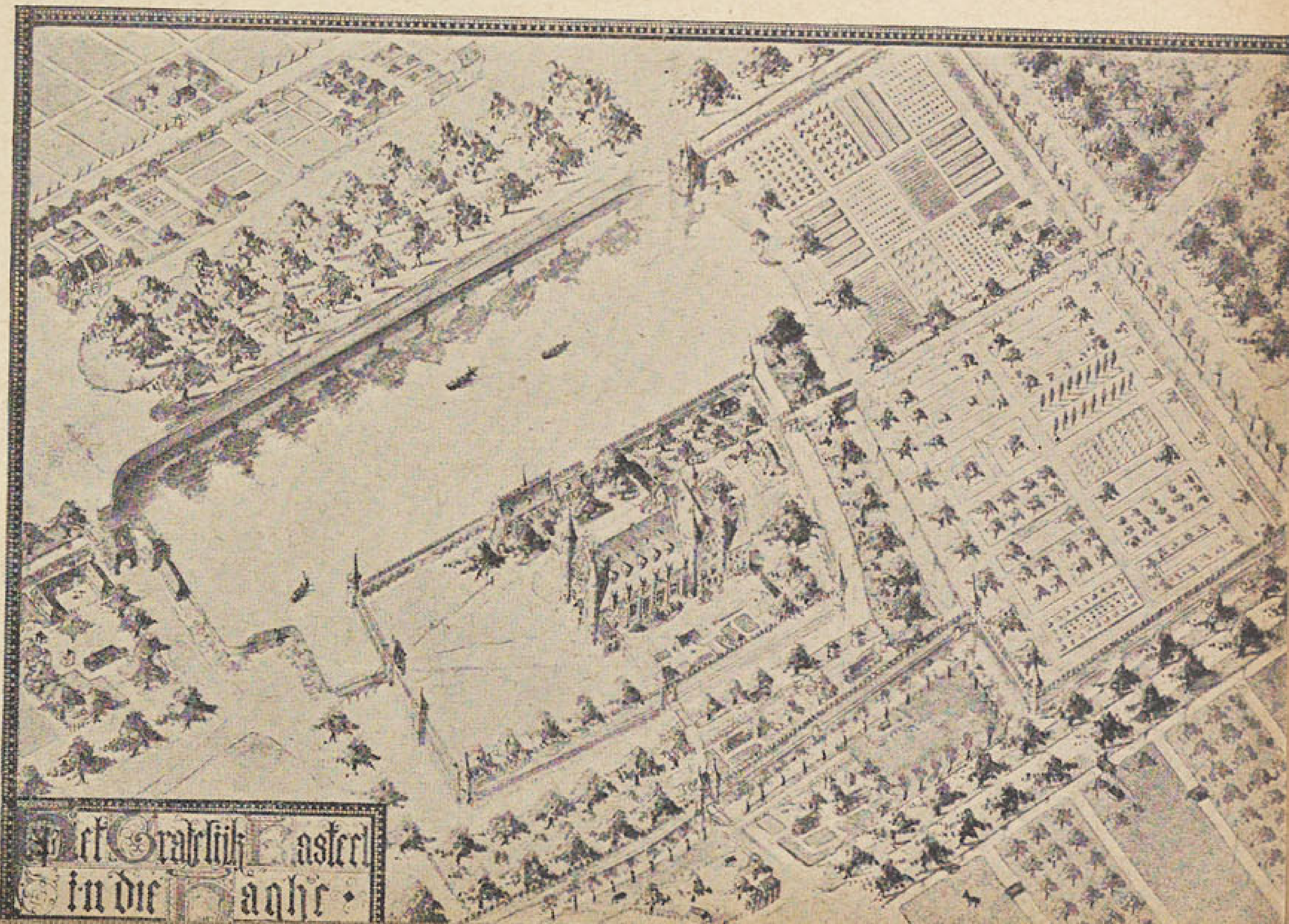
Tijdens de Fransche overheersching is toen juist in den Haag gebleken, tot welke zotte gevolgtrekkingen deze miskenning en de overschatting van alles wat „stad" was, moesten leiden. Bij het bezoek van den Franschen keizer aan den Haag, zag de vroedschap, die den bezoeker de sleutels van de „stad" wilde aanbieden, zich voor groote moeilijkheden geplaatst. Want hun stad was geen „stad", had geen poorten en bijgevolg ook geen sleutels. Met grooten spoed zijn toen eenige gouden sleutels gesmeed om den keizer te overhandigen, welke sleutels zich nog steeds in het bezit van de gemeente 's-Gravenhage bevinden. Napoleon heeft deze moeilijkheid toen opgelost door bij besluit van 3 Nov. 1811 den Haag tot „goede stad" te maken.

Doch alle steedsche schijn ten spijt is die Haghe in den kern gebleven wat het van den aanvang af was: een gemeenschap van boerendorpen, een prachtig voorbeeld eener organische germaansche levensgemeenschap. In het midden het grafelijk slot met een ruime wildbaan (het Haagsche Bosch) en een nederzetting van ambachtslieden, daaromheen in vrij los verband nederzettingen van landbouwers (nu tuinbouwers) en aan de kust van visschers (Scheveningen). Dit grondplan is ook nu nog aanwezig en al zijn die dorpen allengs tot een echte stad aaneengegroeid, een goed opmerker zal dit grondplan in den aanleg van den Haag nog steeds terug vinden en het van alle moderne, steedsche franje kunnen onderscheiden.

*) Die Haghe als ambacht, parochie en waterschap tot het einde der 16e eeuw door N. J. Pabon; Jaarboek Die Haghe, 1924, blz. 70—244.

Den Haag in de tweede helft der 14e eeuw.

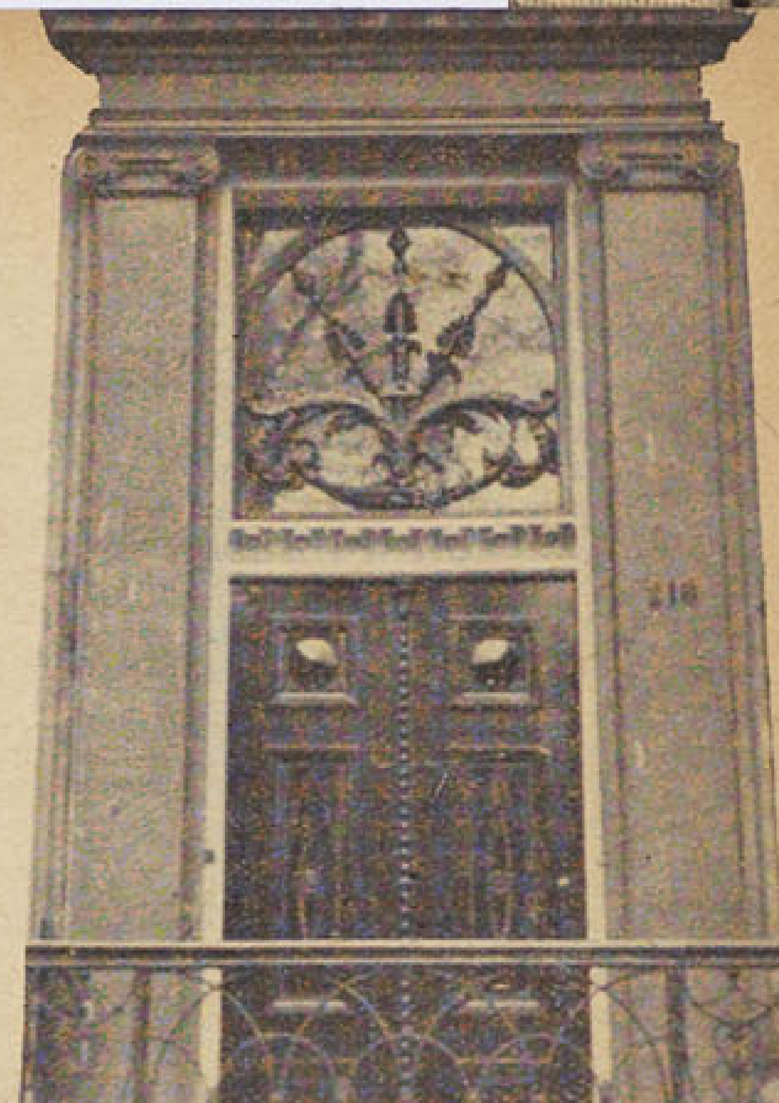
Foto naar een teekening van C. H. Peters in „Die Haghe" jg. 1909.

afb. 3

afb. 4

De Levensboom

De stadsmensch, wonende temidden van eindelooze straten en pleinen en daardoor als het ware zijn heele leven opgesloten tusschen steenen muren, heeft het contact met de natuur verloren en weet nauwelijks meer wat het werkelijke „Leven" is. Wat hij voor „Leven" houdt, is slechts een voortdurend jachten en jagen, temidden van het geroezemoes van machines, het getik en geratel van schrijfmachines en telefoons. Het „Leven" is voor hem het zich voortbewegen door drukke straten, met getoeter van voorbijsuizende auto's en geknars en gebel van trams, het zich ophouden temidden van schreeuwerige lichtreclames. De aaneenschakeling van zenuwsloopende spanningen is voor hem een normale levenstoestand geworden. Hij is zoover van de natuur afgedwaald, dat de vruchtbare voorjaarsregens slechts een ergernis voor hem zijn; de weldadige zonnestralen, die het graan tot rijpheid brengen, zijn voor den stadsmensch een bron van klachten over ondragelijke hitte, die dwingt zich nog later dan gewoonlijk ter ruste te begeven. Het is dan ook pas in den avond en in den nacht, dat hij zijn gespannen zenuwen rust kan geven, voor zoover hij geen „ontspanning" zoekt, ontspanning die om zijn aandacht te trekken meestal nog meer sensatie moet geven dan de dagelijksche dingen. Weliswaar heeft hij vaak half bewust een verlangen naar rust, naar kalm thuiszitten, naar het bijwonen van een concert, naar het gaan met vacantie, d.w.z. een andere omgeving opzoeken, maar als hij daar is, dan voelt hij zich toch ietwat onwennig en vooral als de vacantie wat langer duurt, verlangt hij weer naar den maalstroom van het dagelijksche leven, waar zijn psyche geheel op is ingesteld. De natuur is hem innerlijk vreemd; al wèèt hij er misschien ontzettend veel van af, het de natuur doortrillende Leven vindt geen of nauwelijks eenigen weerklank in hem en als hij „buiten" is, dan voelt hij zich meestal als een kat in een vreemd pakhuis en is slechts tevreden, indien hij met anderen kan samendrommen en zijn ranja of ijsco niet hoeft te missen.

De plattelandsbewoner daarentegen is en voelt zich één met de natuur. Hij moet zich, door zijn beroep reeds, bij de natuur aanpassen: des zomers staat hij vroeger op, des winters gaat hij vroeger naar bed, hij moet bijna alle werkzaamheden regelen naar de jaargetijden en weersomstandigheden. Hij weet zich daardoor echter ook in tegenstelling met den stadsmensch met de natuur verbonden, weet zich er voor een goed deel afhankelijk van en is zich meer bewust van de in de natuur werkende Goddelijke krachten. Hij kent de „levende" natuur en voelt daarin een verwantschap met zijn eigen leven. Maar ook in de dorpen is al meer „vertier" gekomen door het toenemende autoverkeer en de plattelandsbewoners gaan ook al meer en meer met touringcars naar de stad om onder te dompelen in den valschen schijn, die daar „het leven" genoemd wordt.

Het blijft echter bij uitzonderingen. De plattelander gevoelt zich thuis temidden van God's vrije natuur, die rust geeft en vertrouwen schenkt, die ons een openbaring kan zijn, indien wij God's stem in de natuur hebben leeren verstaan. De nog niet te veel door den stadswaan besmette plattelander voelt, al is het wellicht onbewust, dat „leven" is, zich aanpassen bij de natuur, zich inleven in de natuur. Zoo stonden ook onze voorouders tegenover de hen omringende wereld. Zij voelden en wisten zich één met de natuur en lazen daarin het mysterie van het leven.

In den dag en den nacht zagen zij de gelijkenis met hun eigen leven en dood. Het opgaan der zon, het schijnen, het ondergaan en het niet schijnen, was voor hen het beeld hunner eigen geboorte, hun leven, hun sterven en hun dood. Dienzelfden kringloop zagen zij terug in de door den schijnbaren zonneloop veroorzaakte jaargetijden en daarom vierden zij de dagen der vier voornaamste zonnestanden, in zonderheid de geboorte der zon bij de winterzonnewende. Weinig was er bovendien, dat deze in nauw contact met de natuur levende menschen meer de overtuiging van een hoogere macht kon geven, dan het eeuwige rhytme van het jaar, niet alleen ten aanzien van zonnestanden en jaargetijden, maar ook wat de in den plantengroei tot uiting komende regelmaat betrof. Het ontluiken van het groen, het staan in vollen bladerdos, het afvallen der verdorde bladeren en den op den dood gelijkenden winterslaap van 't woud, die toch de belofte van 'n nieuwe geboorte in zich draagt, deze steeds terugkeerende kringloop was voor hen niet alleen het symbool van God's eeuwige waakzaamheid en werkzaamheid, hij was wederom het beeld van hun eigen leven. De zonneloop met de daarmede verbonden wisselende jaargetijden, de hen omringende plantengroei, hun eigen leven, dit alles scheen door eenzelfde wet te worden beheerscht: de wet van verschijnen, zijn, verdwijnen en niet-zijn. En deze universeele wet symboliseerden zij zoowel door de zon, als door den boom, den jaar-, wereld- of levensboom.

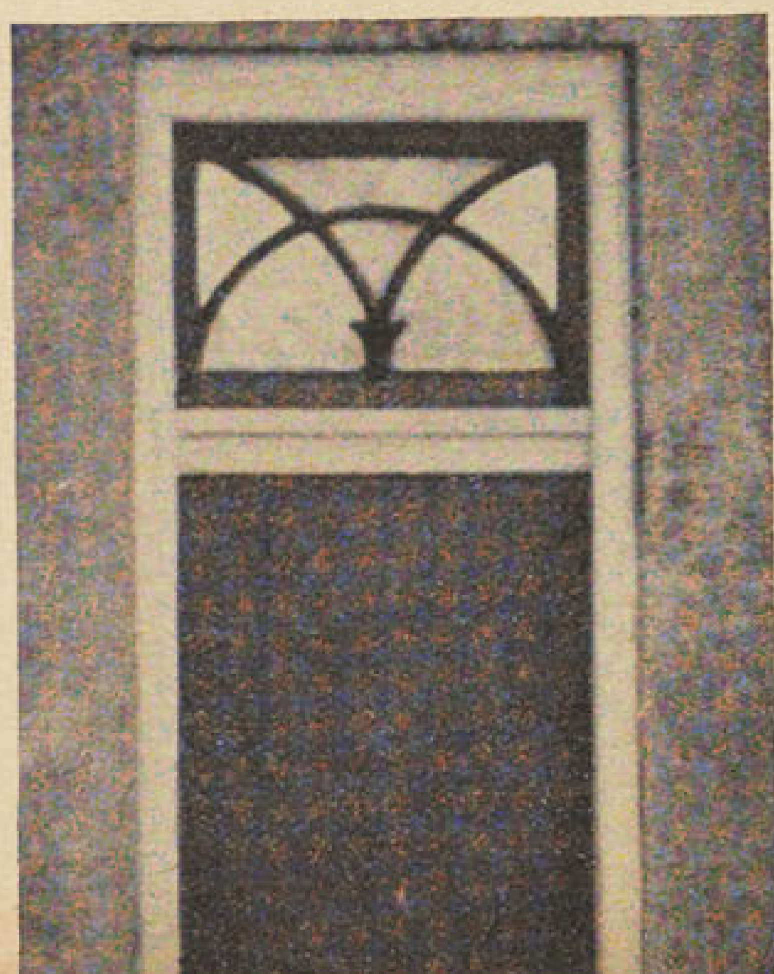
De boom was hun heilig en als bewoners der open vlakten vervulde het woud hen met heilige vrees. Niet in tempels vereerden zij hun goden, maar in wouden: „De goden in vier wanden in te sluiten of ze in menschengestalte voor te stellen is niet in overeenstemming met de Germaansche opvattingen van het hemelsche. Bosschen en omheinde ruimten zijn hun heiligdommen." (Tacitus. De Germanen, Hoofdstuk 9). Maar niet alleen bij hun eeredienst, ook op andere wijze brachten zij hun mystieken eerbied voor den boom naar voren. Als symbool voor het heelal kozen zij een boom, de wereld-esch Yggdrasil, Wodan's esch. Deze boom rustte met drie wortels in het rijk van vrouw Holle, in de onderwereld en zijn uit drie takken bestaande kroon reikte tot in Walhalla. Ideografisch werd de boom door ᛯ of ᛡ voorgesteld.

Als beeld van dezen boom diende waarschijnlijk de Irmenzuil, die door Karel, den Saksenmoordenaar, vernield werd. Abt Rudolf van Fulda, die bevriend was met Wittekind's kleinzoon, deelt 70 à 80 jaar na de „bekeering" der Saksen door den Franken-Keizer mede, dat de Irmen-zuil een onder den blooten hemel opgerichte en in de aarde geplaatste boomstam was. Taalkundig beteekent het woord: „zuil der volksgemeenschap", „zuil die door allen vereerd wordt." Vermoedelijk waren er wel meerdere van dergelijke zuilen in de Germaansche landen, maar zij verdwenen allen, evenals die van het centrale Saksische heiligdom, bij de gewelddadige kerstening dezer landen. Eveneens verdween de voorstelling van Yggdrasil als jaar-, wereld- of levensboom, maar wat niet verdween, was de diep in de ziel van het volk verankerde opvatting, dat er

afb. 1

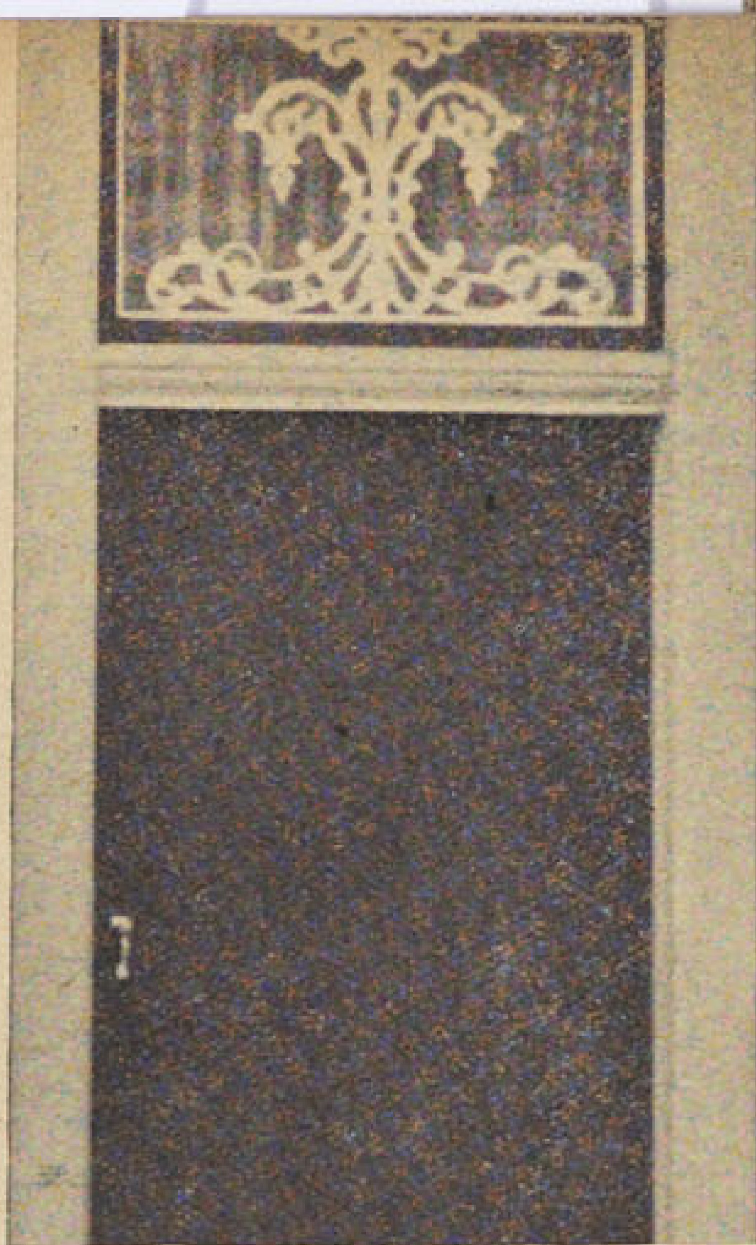

afb. 2

afb. 6

afb. 7

een symbolische band bestond tusschen mensch en boom en tal van gebruiken en vormen zijn dan ook door de eeuwen heen blijven bestaan, een getuigenis der van geslacht tot geslacht overgeleverde gedachten en gevoelens, die een innige overeenkomst zagen tusschen plantengroei en menschenleven.
Machtig kwam dit bij alle Germaansche volkeren levende gevoel tot uiting bij het opkomen der Gothiek. Tot de 11e eeuw was de bouwkunst in handen geweest der geestelijkheid, die, zelf haar opleiding in het Zuiden ontvangen hebbende, overal den Romaanschen stijl invoerde. Door de kruistochten was, naast de ridders en de geestelijkheid, de vrije stand tot ontwikkeling gekomen en toen deze zich ook op de bouwkunst toelegde, ontwikkelde zich de gothische stijl, waarin de heerlijkste kunstgewrochten zijn geschapen, ooit door menschenhanden gemaakt. In de 12e eeuw haar oorsprong vindende in het Germaansche Noord-Oosten van Frankrijk, verspreidde de Gothiek zich met verbijsterende snelheid over alle Germaansche landen. De weerklank was zoo sterk, dat zoowel in Frankrijk als in Duitschland, Nederland, België en Engeland, binnen driekwart eeuw een onbegrijpelijk groot aantal kerken en kathedralen verrees. De daarvoor noodige offervaardigheid is alleen te begrijpen, doordat de nieuwe bouwstijl in harmonie was met wat er in de ziel van het volk leefde. Ten Kate heeft het woud een „kerk van ongekorven hout" genoemd.
De Gothiek maakte van de kerken in steen gemodelleerde wouden en onze voorouders, die waarschijnlijk nooit aan de zware, bedompte, duistere Romaansche kerken hadden kunnen wennen, voelden de Gothiek als een bevrijding. Bewust of onbewust voelden zij de verwantschap van de denkbeelden, die het leven hunner voorouders op dit punt hadden beheerscht en die ook bij hen nog de ondergrond van hun geestesleven vormden, met den nieuwen bouwstijl. Het stichten van gothische kerken was als een symbolische terugkeer tot de wouden der vaderen.
Weliswaar heeft de Renaissance, die wederom uit het Zuiden kwam, later de Gothiek verdrongen of althans teruggedrongen, maar zij is ten deele naast de Renaissance blijven voortbestaan en vooral de boerenbevolking heeft er taai aan vastgehouden. Nog heden ten dage ziet men allerwege boerenhoeven en schuren met ramen als weergegeven in bijgaande afbeeldingen. Zij zijn een duidelijke herinnering aan de oude Gothiek, tegelijkertijd uiteraard de boom-symboliek bewarende.
Duidelijker treedt het voortleven dezer oude symboliek naar voren bij de Mei- en Kerstboomgebruiken.
Reeds in oorkonden van de 13e eeuw wordt het planten van den Meiboom als een traditioneel gebruik beschreven. Oorspronkelijk haalde iedere dorpsbewoner op den Eersten Mei, met Pinksteren of op den 23sten Juni een boom uit het bosch en plantte dien op zijn erf. Later werd dit één boom voor het geheele dorp of wel men plantte voor geruimen tijd een paal, die jaarlijks, op den daarvoor bestemden dag, werd versierd. De krans, waarmede hij getooid werd, is een oude herinnering aan de zonnesymboliek. Evenals alle traditioneele gebruiken werd het Meiboomfeest gekerstend, maar de vasthoudendheid, waarmede het gebruik is voortgezet, wijst wederom op de taaiheid, die dergelijke in het volksbewustzijn levende tradities der voorvaderen eigen is.

Hetzelfde kan gezegd worden van het Palmpaschengebruik en den Kerstboom, die op hetzelfde oude jaar-, wereld- en levensboomsymbool terug te voeren zijn. De Kerstboom in zijn tegenwoordigen vorm is betrekkelijk jong. De oudste gegevens erover zijn niet veel ouder dan uit de 18e eeuw, maar ongetwijfeld is de Kerstboom de plaatsvervanger geweest van den eenigszins in onbruik gerakenden Meiboom. Dat, volgens de Geldersche Volksalmanak van 1835, de Meiboom aldaar ook met kaarsen getooid wordt, bevestigt deze theorie. En het vermoeden, dat de Kerstboom op een oude vóór-Christelijke Germaansche traditie terug te voeren is, wint voorts aan waarschijnlijkheid door het feit, dat hij door Paus Martianus voor Italië verboden werd en dat ook thans de Osservatore Romano nog het gebruik voor Italië afkeurt.
Zonder er verder op in te gaan, wijzen wij er nog op, dat het branden van het Joel-blok, de Paasch- en Midzomer-vuren met dezelfde symboliek verband houden.
Ten slotte willen wij nog iets uitvoeriger wijzen op een levensboom-symboliek, die wij nog overal om ons heen aantreffen, zonder dat wij daar in den regel acht op slaan. Bedoeld zijn de levensboomen, die wij meestal in de bovenlichten der huisdeuren aantreffen, zoowel in de steden als op het platteland.
Als eerste geven wij in afbeelding 1 een uit hout gesneden voorstelling van den levensboom in het bovenlicht van een deur te Oldenbroek.
Afbeelding 2 is één der vele andere vormen. Zij komt voor op een boerenhoeve aan den weg van Olst naar Wezepe. Op het einde der 18e eeuw is dit gebruik naar de stad overgeslagen. In plaats van de kleine ruitjes, waaruit de bovenlichten voordien bestonden, ziet men groote ruiten, versierd met levensboomen in allerlei vormen. Soms is de primitieve vorm van de boerenhoeve bijgehouden, zooals in afbeelding 3 (Amsterdam, Keizersgracht 227) meestal echter gaf men er „fraaiere" uitwerkingen van, zooals afbeelding 4 (Amsterdam, Keizersgracht 218) en 5 (Amsterdam Heerengracht 433) toonen. (Het merkwaardige bij de laatste vier afbeeldingen is, dat zij behalve den levensboom ook den boog ∩ te zien geven. Deze boog is een vorm van de Germaansche rune Ur en een symbool van den oergrond der dingen, waarin alles, dus ook het principe van den levensboom, zijn oorsprong had).
Ook naar het platteland is deze „verfraaiingsneiging" overgeslagen en afbeelding 6 geeft hiervan een 19e-eeuwsch resultaat uit Doornspijk weer.
Ten slotte maakt de industrie zich van den levensboom meester en eenige resultaten van dit anachronisme vindt men in afbeeldingen 7 en 8.

afb. 5

afb. 8

ZONNEWENDE

't Is noen — het laaiend vuur
trilt aan den blauwen muur
ver uit het groene koren.
Het dorp ligt in een poort,
waar 't met den Zondag hoort
het tampen van den toren.

Het jaar is rijp vandaag
en 't vonkt bij elke haag
van 't gruis der wilde bloemen —
het luiden en het gruis
verkonden feest in huis
om Gods bestel te roemen.

't Is noen — de aarde wordt
van zonlicht overstort,
verblind van gouden raadren:
het vee droomt in een sloot,
de menschen gaan devoot
in schaduw van de blaadren.

Het jaar staat op zijn hoogst:
straks bergt de boer den oogst
en grendelt hij zijn schuren.
Diep in zijn ziel gebrand
blijft hem dit wijde land
in 't gaaf geweld der uren.

GEORGE KETTMANN Jr.

DE MAAIER

In den zonnebrand der zomerdagen staat de maaier. Met forschen armzwaai maait hij, uur na uur. Heel zijn lichaam is gespannen in den arbeid, die af moet, nu het weer gunstig is.
Zoo zag de schilder Meuldijk hem in Zeeland en schilderde hij hem in 1925.
In Zeeland maait men met de zeis boven den arm, in andere gewesten veelal met de zeis onder den arm.

Jonge Ransuil

Tot de verrassendste en aardigste ontmoetingen die men in het bosch kan hebben, behoort een pas uitgevlogen ransuil. Nog grootendeels in licht dons gekleed, zit hij te dutten op een dennentak, of kijkt met zijn helder-oranje oogen half slaperig rond, terwijl hij zich koestert in het door de takken gezeefde zonlicht. Maar gewoonlijk zien wij hem niet zoo op zijn gemak, want hij heeft ons al lang gemerkt voor wij hem zagen; hij richt zich op als een klein slank ding met groote knippende kraaloogen en als wij dichterbij komen, klept hij kwaadaardig met zijn snavel, zet zijn vleugels op en wordt een ronde donsbal. Zit hij op den grond, dan gaat hij in den uitersten nood op zijn rug liggen en slaat met zijn klauwtjes en hakt met zijn snavel, zoodat 't heel wat lijkt. Wij kijken nog even naar de ouden, die op het geklep aan komen vliegen: prachtige bruine vogels. Dan zien wij naar de „uileballen" op den grond: alles haren en schedels van muizen en een enkel vogelkopje er in. Ergens zitten nog 3 andere jongen op dezelfde wijze te wachten tot de avond komt en de ouden op de muizenvangst gaan aan den boschrand.

Zoek den Wolfsangel

„Zoek den Wolfsangel" riep het eerste nummer van De Wolfsangel zijn lezers toe. Indien ge er ergens een vindt en de afbeelding inzendt, ontvangt ge een gratis jaarabonnement.
Eenige lezers vonden er reeds een. Zoek mee in uw vacantie en win ook een gratis abonnement!